

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ ТОРГІВЛЕЮ ЛЮДЬМИ З МЕТОЮ СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Албул С. В., Стерненко Я. М.

У науковій статті досліджено сутність та юридичну природу правового регулювання протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації. Проаналізовано основні нормативно-правові акти з питань протидії вказаним злочинам, визначено проблемні аспекти та суперечності. З урахуванням закордонного досвіду зроблені висновки щодо необхідності вдосконалення правового регулювання протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації в Україні.

Ключові слова: правове регулювання, торгівля людьми, протидія злочинам, сексуальна експлуатація.

В научной статье исследованы сущность и юридическая природа правового регулирования противодействия преступлениям, связанным с торговлей людьми с целью сексуальной эксплуатации. Проанализированы основные нормативно-правовые акты в сфере противодействия указанным преступлениям, определены проблемные аспекты и противоречия. С учетом зарубежного опыта сделаны выводы о необходимости совершенствования правового регулирования противодействия преступлениям, связанным с торговлей людьми с целью сексуальной эксплуатации в Украине.

Ключевые слова: правовое регулирование, торговля людьми, противодействие преступлениям, сексуальная эксплуатация.

Albul S. V., Sternenko Ya. M. Counteractions crimes related to human trafficking for the purpose of sexual exploitation: problems of legal regulation

The scientific article explores the essence and legal nature of the legal regulation of counteraction to crimes related to trafficking in persons for the purpose of sexual exploitation. The causes of the crimes of the group in question are examined, as well as the conditions that contribute to them. The basic regulatory acts in the field of countering these crimes are analyzed, problematic aspects and contradictions are identified. The analysis of the norms of international legal acts in the field of counteractions crimes related to human trafficking. Issues related to ensuring the rights of victims of sexual exploitation crimes are being investigated. Issues of international cooperation in this area are disclosed. The author, on the basis of the analysis of regulatory legal acts, the existing points of view of scientists, expresses his own attitude to this issue and offers a definition of individual concepts related to countering this type of crime. The authors argue that the national legislation of Ukraine does not fully meet international standards for ensuring the rights of victims of crime and ensuring their safety. The classification of regulatory acts in the field of combating crime is proposed. The norms of the criminal and criminal procedure law of Ukraine are analyzed in detail. The authors, based on the provisions of the theory of operational-search activity, the views of modern scientists, as well as the results of the study, reveal in detail the problematic provisions of national legislation. Based

© Албул С. В., Стерненко Я. М., 2020

on foreign experience, conclusions are drawn about the need to improve the legal regulation of combating crimes related to trafficking in persons for the purpose of sexual exploitation in Ukraine. The authors' proposals are based on the results of a survey and questionnaire of police officers who directly combat these types of crimes.

Key words: legal regulation, human trafficking, crime prevention, sexual exploitation.

Постановка проблеми та її актуальність. Кожна людина має невід'ємні права на повагу, свободу й особисту недоторканність, свободу пересування і вільний вибір місця проживання, а також на життя. Торгівля людьми становить значну суспільну небезпеку. Найбільшою суспільною небезпекою становлять злочини, пов'язані з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації. Натепер торгівля людьми залишається значною проблемою для України, попри активні зусилля уряду, країна поки не відповідає мінімальним стандартам подолання цієї проблеми. Однією із причин такого становища є, безсумнівно, недосконалість правового регулювання протидії цим злочинам. Саме цим і зумовлена актуальність зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам організації і тактики протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, присвятили свої наукові праці такі сучасні дослідники, як: Н.І. Бровко, В.І. Варивода, Т.І. Возна, В.О. Іващенко, Я.Г. Лизогуб, В.А. Козак, В.М. Підгородинський, Д.Б. Санакоев, О.П. Свінцицька, О.В. Святун, Л.М. Сергєєва, Д.О. Негодченко, А.М. Орлеан, М.М. Пендюра, А.С. Політова, В.О. Поясковський, Ю.В. Раковька, О.О. Мельнікова, М.П. Шруб та інші. Водночас питання правового регулювання протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, в Україні залишаються такими, що потребують вдосконалення.

Метою статті є визначення й аналіз проблемних аспектів правового регулювання протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, в Україні та надання пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. У теорії держави та права визначається, що правове регулювання - це здійснюваний за допомогою правових засобів (юридичні норми, правовідносини, індивідуальні приписи й ін.) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку та відповідності вимогам економічного базису, суспільним потребам даного соціального ладу [1, с. 221]. Стосовно правового регулювання протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, варто зазначити, що правові засади слід умовно розподілити на такі групи норм:

норми міжнародних нормативно-правових актів; норми Конституції та інших законів України; норми підзаконних нормативно-правових актів.

В історичному сенсі важливу роль у формуванні сучасної системи правового регулювання протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, мали міжнародні конвенції щодо скасування рабства та рабовласницьких практик, засудження діяльності, пов'язаної з торгівлею людьми. Перша Конвенція про рабство була ухвалена 25 вересня 1926 р., якою рабство визначалось як стан або становище людини, над яким здійснюються атрибути права власності або деякі з них. У вересні 1956 р. державами-членами ООН була ухвалена Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі й інститутів та звичаїв, подібних до рабства. У 1949 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами. Ця Конвенція була ратифікована Радянським Союзом 15 листопада 1954 р., чинності в Україні набрала 15 лютого 1955 р. Цей документ спрямовано на боротьбу з торгівлею людьми, втягуванням їх у проституцію та проституцією як такою. У Конвенції робиться наголос на забороні сексуальної експлуатації, використанні жінки у проституції та сексуальній індустрії. У свою чергу, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ухвалена 18 грудня 1979 р., та Пекінська декларація, ухвалена на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 р., націлені на вдосконалення міжнародного співробітництва у протидії торгівлі людьми. У цих документах торгівля жінками розглядається як злочин, що вимагає переслідування, констатується наявність таких форм торгівлі людьми, як секс-туризм тощо [2, с. 14].

Нормативні акти більшості європейських країн, що стосуються протидії проституції, ґрунтуються на так званій моделі аболіціонізму [3, с. 89]. Головною особливістю цієї моделі є положення, що суто проституція злочином не вважається, але передбачається кримінальна відповідальність за будь-яку «експлуатацію проституції іншої особи», що означає будь-яке залучення третіх сторін. Забороняється вербування для втягнення у проституцію, пособництво, утримання місць розпусти, надання приміщень для проституції, звідництво, сутенерство й отримання прибутку від проституції інших. Оскільки проститутки розглядаються як жертви, для них кримінального покарання не передбачається [3, с. 90].

До нормативно-правових засад протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, варто віднести загально визнані принципи і стандарти державного захисту потерпілих і свідків. Так, Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, ухвалена резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 р., зобов'язує сприяти відповідності судових процедур потребам жертв злочинів шляхом ужиття заходів для зведення до мінімуму незручностей для жертв, охорони їхнього особистого життя в тих випадках, коли це необхідно, гарантування їхньої безпеки, а також безпеки їхніх сімей та свідків з їхнього боку, їх захисту від залякування та помсти [4, с. 18]. Декларація закріплює положення щодо захисту прав жертв, які були порушені, та визнає, «що жертвам злочинів

та зловживань владою, їхнім сім'ям, свідкам та іншим особам, які надають їм допомогу, несправедливо завдаються збитки, тілесні ушкодження та збитки їхній власності та що, окрім цього, вони можуть піддаватися обмеженням в ході сприяння судовому переслідуванню правопорушників». Такі жертви мають право на справедливе правосуддя, отримання реституції, компенсації та соціальної допомоги [4, с. 19].

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ухвалена 16 травня 2005 р., у ст. 28 безпосередньо передбачає захист жертв, свідків та осіб, які співробітничать із судовими органами, зокрема й фізичний захист, переміщення, зміну особи та допомогу у працевлаштуванні, інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення, у разі потреби, належного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування та кримінального переслідування правопорушників [5, с. 195]. Цей документ містить організаційні засади міжнародного співробітництва з виявлення та розслідування торгівлі людьми.

На всебічне забезпечення підтримки та захисту потерпілих від торгівлі людьми спрямовані положення Директиви Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу 2012/29/EU про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину, а також заміну рамкового рішення Ради Європейського Союзу 2001/220/JHA від 25 жовтня 2012 р. [6, с. 36]. Держави-учасниці зобов'язалися ухвалити закони, регуляторні й адміністративні положення, необхідні для забезпечення відповідності вимогам цієї Директиви. Вагоме місце в цій Директиві відведено питанням недопущення вторинної або повторної віктимізації потерпілих, їх залякування та помсти щодо них, а також забезпеченню права на попередження контакту потерпілого зі злочинцем, права на захист потерпілих під час кримінальних розслідувань [7, с. 44-45]. Окрема увага приділена забезпеченню своєчасного й індивідуального оцінювання потерпілих, спрямованого на виявлення специфічних потреб у захисті.

Національним першоджерелом правового регулювання протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, є Конституція України. Конституцією визначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [8, с. 4]. У відповідних статтях Основного закону України відтворено низку конституційних норм, які пов'язані із захистом життя, здоров'я, прав та законних інтересів людини та громадянина, а саме: усі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24); кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27); кожен має право на повагу його гідності (ст. 28); кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29); кожному гарантується недоторканність житла (ст. 30); кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); ніхто не може зазнавати втручання в особисте та сімейне життя; не допускається збирання,

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про громадянина без його згоди; гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію, вимагати вилучення будь-якої інформації про себе та членів своєї сім'ї, а також компенсування матеріальної та моральної шкоди, завданої діями правоохоронних органів (ст. 32); кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб (ст. 34); громадяни мають право на соціальний захист (ст. 46); кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55); кожному гарантується право знати свої права й обов'язки (ст. 57); особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (ст. 63).

Конституція України є юридичною базою для протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації. Конституція визначає майже всі принципи кримінального судочинства, гарантує верховенство права в державі та можливість звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Кримінальний кодекс України визначає поняття злочину та конкретні склади злочинів, зокрема й торгівлі людьми, чим створює умови для їх виявлення та розслідування [9, с. 15]. Це виявляється в усіх тих ситуаціях, коли складаються суспільні відносини у зв'язку з фактами підготовки або вчинення торгівлі людьми, а значить, у відповідних органів державної влади виникає обов'язок запобігати таким злочинам, виявляти, попереджувати, розкривати і розслідувати їх. У свою чергу, норми Кримінального процесуального кодексу України є важливою основою протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, адже вони визначають умови та висувають вимоги щодо проведення розслідування загалом, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, ужиття заходів забезпечення кримінального провадження та ін. Положення Кримінального процесуального кодексу (далі - КПК) визначають підстави й умови проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що застосовуються у практичній діяльності Національної поліції у протидії торгівлі людьми. Норми КПК України є важливою основою негласного застосування технічних засобів фіксації фактів підготовки або вчинення торгівлі людьми, адже аудіо-, відеоконтроль особи й аудіо-, відеоконтроль місця мають проводитися згідно з положеннями ст. ст. 260, 263-265, 269, 270 цього Кодексу [10, с. 114]. Чинний КПК України заклав підвалини для застосування сил, заходів, засобів та методів негласної роботи під час досудового розслідування. КПК передбачає порівняно новий інститут «негласних слідчих (розшукових) дій» - різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню (ст. 246). У КПК визначено їх перелік: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260), накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261), огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262), зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого

володіння особи (ст. 267), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268), спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269), аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270), контроль за вчиненням злочину (ст. 271), виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274) [10, с. 119-121].

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», реалізація окремих прав оперативних підрозділів відбувається згідно з положеннями КПК України. Так, проведення контрольованої поставки й оперативної закупки товарів, предметів та речовин, заборонених до обігу, здійснюється згідно з положеннями ст. 271 КПК України (п. 2 ч. 1 ст. 8). Негласне виявлення та фіксація слідів тяжкого або особливо тяжкого злочину, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, має відбуватися згідно з положеннями ст. 267 КПК України (п. 7 ч. 1 ст. 8). З метою виявлення та фіксації діянь, передбачених ст. ст. 307, 309, 311, 318, 321 та ін. Кримінального кодексу (далі - КК) України, проведення операцій із контрольованого вчинення відповідних діянь відбувається на умовах, визначених КПК України (п. 7-1 ч. 1 ст. 8). Аналогічним чином згідно з положеннями КПК України мають виконуватися спеціальні завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (п. 8 ч. 1 ст. 8), здійснюватися аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж (п. 9 ч. 1 ст. 8), спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця (п. 11 ч. 1 ст. 8), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (п. 12 ч. 1 ст. 8), використання конфіденційного співробітництва (п. 14 ч. 1 ст. 8), створення та використання заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів (п. 17 ч. 1 ст. 8). Згідно із ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями гл. 21 КПК України з урахуванням особливостей, встановлених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Зазначені особливості стосуються мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, зумовлених специфікою мети їх проведення.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає основні засади протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації. Саме виявлення злочинів є головним завданням оперативно-розшукової діяльності, окресленим у ст. 1 зазначеного Закону як пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України. Загалом, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає підстави для цієї діяльності, права

й обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, підстави й умови проведення оперативно-розшукових заходів, гарантії законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та строки ведення оперативно-розшукових справ, напрями використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності, засади сприяння оперативно-розшуковій діяльності, соціального й правового захисту працівників оперативних підрозділів і осіб, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності [4, с. 22].

Чинний Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. визначає поліцію як центральний орган виконавчої влади у сфері протидії злочинності та передбачає основні повноваження поліції, що використовуються з метою оперативно-розшукового забезпечення виявлення та розслідування торгівлі людьми. Зокрема, повноваження щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності (п. 26 ст. 23), ужиття заходів із метою виявлення й припинення кримінальних правопорушень (п. 3 ст. 23), виявлення причин та умов, що сприяють їх учиненню (п. 2 ст. 23), здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності (п. 6 ст. 23).

Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 р. визначає організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, гарантує гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва в цій сфері, повноваження органів виконавчої влади, порядок установлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам. Протидія торгівлі людьми визначена як система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом запобігання їй і боротьби з нею, надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми. У Законі України «Про протидію торгівлі людьми» визначено завдання у сфері боротьби з торгівлею людьми, у яких реалізується вказана діяльність, а саме:

- виявлення причин та передумов, що сприяють торгівлі людьми, та вжиття заходів щодо їх усунення;
- забезпечення осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми;
- виявлення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми;
- інформування суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми [3, с. 117].

Висновки. Отже, правову основу протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації, становлять норми міжнародних нормативно-правових актів, Конституції та інших законів України, підзаконних нормативно-правових актів, що закріплюють можливості та створюють умови для реалізації працівниками оперативних підрозділів окремих завдань

у межах оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування щодо осіб, які готують або вчиняють (вчинили) торгівлю людьми, спрямованих на вирішення завдань кримінального провадження.

Література

1. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2016. 716 с.
2. Албул С.В., Подобний О.О. Боротьба з організованою злочинною діяльністю, пов'язаною з викраденням людини : методичні рекомендації. Одеса : ОДУВС, 2010. 68 с.
3. Мельнікова О.О. Оперативно-розшукове забезпечення виявлення та розслідування торгівлі людьми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса : ОДУВС, 2018. 194 с.
4. Албул С.В., Мукоїда Р.В., Ноздрін Д.О. Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні за фактами торгівлі людьми : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2014. 106 с.
5. Негодченко Д.О. Порівняльно-правовий аналіз кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в Україні та Німеччині. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 194-197.
6. Lederer Laura J. The Sex Trade: Trafficking of Women and Children in Europe and the United States. Washington, 1999. 66 p.
7. Санакоєв Д.Б. Виявлення та розслідування торгівлі людьми підрозділами Національної поліції України : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 192 с.
8. Підгородинський В.М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса : ОНЮА, 2005. 20 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / С.В. Албул та ін. ; за ред. О.В. Меркулової, В.Я. Конопельського. Одеса : ОДУВС, 2017. 430 с.
10. Албул С.В., Деревянкін С.Л., Поліщук О.В. Кримінальний процес України : навчальний посібник. Одеса : ОДУВС, 2015. 476 с.

Стерненко Я. М.,

*ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ*

Албул С. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-3253-9225*